

Prsteni i polja

Definicija 1 Neka je R neprazan skup, a $+$ i \cdot binarne operacije skupa R . Uređena trojka $(R, +, \cdot)$ je **prsten** ako je

- $(R, +)$ komutativna grupa;
- (R, \cdot) je polugrupa (asocijativan grupoid);
- operacija \cdot je distributivna u odnosu na operaciju $+$, tj. za sve $x, y, z \in R$ važe
leva distributivnost: $x(y + z) = xy + xz$,
desna distributivnost: $(y + z)x = yx + zx$.

Definicija 2 Prsten $(R, +, \cdot)$ je:

- **komutativan** ako je operacija \cdot komutativna;
- **prsten sa jedinicom** ako postoji neutralni element za operaciju \cdot ;
- **domen integriteta** (ili **integralni domen**) ako je komutativan prsten sa jedinicom u kome ne postoje delitelji nule, tj. u kome važi

$$(a \neq 0 \wedge b \neq 0) \Rightarrow ab \neq 0,$$

gde je sa 0 označena nula prstena, tj. neutralni element operacije $+$;

- **polje** ako je prsten $(R, +, \cdot)$ u kojem je $(R \setminus \{0\}, \cdot)$ komutativna grupa.

★ Uobičajeno je da se simbolom 0 označava nula prstena, a simbolom 1 jedinica prstena, ako postoji.

Tvrđenje 1 Svako polje je domen integriteta. Svaki konačan domen integriteta je i polje, ali za beskonačne to ne mora da važi.

Zadatak 1 Koje od sledećih algebarskih struktura su prsteni, domen integriteta ili polja?

1. $(\mathbb{N}, +, \cdot)$
2. $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$
3. $(\{3k \mid k \in \mathbb{Z}\}, +, \cdot)$
4. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$
5. $(\mathbb{R} \setminus \{0\}, +, \cdot)$
6. $(\mathbb{C}, +, \cdot)$
7. $(\mathbb{Z}_6, +, \cdot)$
8. $(\mathbb{Z}_7, +, \cdot)$
9. $(\mathbb{Z}_n, +, \cdot)$
10. $(\mathbb{Z}_6 \setminus \{0\}, +, \cdot)$

Rešenje:

1. nije prsten jer $(\mathbb{N}, +)$ nije grupa;
2. prsten i domen integriteta, nije polje jer $(\mathbb{Z} \setminus \{0\}, \cdot)$ nije grupa;
3. prsten, nije domen integriteta jer nema jedinicu;
4. polje;
5. nije prsten jer $(\mathbb{R} \setminus \{0\}, +)$ nije ni grupoid;
6. polje;
7. komutativan prsten sa jedinicom, nije domen integriteta jer ima delitelje nule;
8. domen integriteta, pa samim tim i polje (jer je konačan, vidi Tvrđenje 1);

9. komutativan prsten sa jedinicom za svako n , polje ako i samo ako je n prost broj;
 10. nije prsten jer $(\mathbb{Z}_6 \setminus \{0\}, +)$ nije ni grupoid.

□

★ Komutativan prsten sa jedinicom $(\mathbb{Z}_n, +, \cdot)$ je polje ako i samo ako je n prost broj.

Zadatak 2 U skupu \mathbb{Z}^2 definisane su operacije \oplus i \star sa $\forall (a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}^2$

$$(a, b) \oplus (c, d) = (a + c, b + d) \quad i \quad (a, b) \star (c, d) = (a \cdot c, b \cdot d).$$

(a) Dokazati da je $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ komutativan prsten sa jedinicom.

(b) Ispitati da li je $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ domen integriteta.

(c) Ispitati da li je $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ polje.

Rešenje:

(a) Da bi dokazali da je $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ komutativan prsten sa jedinicom treba da pokažemo:

– (\mathbb{Z}^2, \oplus) je Abelova grupa.

zatvorenost: Treba pokazati da za svaka dva (a, b) i (c, d) elementa skupa \mathbb{Z}^2 važi

$$(a, b) \oplus (c, d) \in \mathbb{Z}^2.$$

Ako su $(a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}^2$, to znači da su $a, b, c, d \in \mathbb{Z}$. Pošto važi zatvorenost sabiranja celih brojeva, sledi da su i $a + c, b + d \in \mathbb{Z}$, odakle je $(a, b) \oplus (c, d) = (a + c, b + d) \in \mathbb{Z}^2$.

asocijativnost: Treba pokazati da za svaka tri $(a, b), (c, d)$ i (e, f) elementa skupa \mathbb{Z}^2 važi

$$((a, b) \oplus (c, d)) \oplus (e, f) = (a, b) \oplus ((c, d) \oplus (e, f)).$$

Ovo sledi direktno iz asocijativnosti sabiranja celih brojeva:

$$\begin{aligned} ((a, b) \oplus (c, d)) \oplus (e, f) &= (a + c, b + d) \oplus (e, f) \\ &= ((a + c) + e, (b + d) + f) \\ &= (a + (c + e), b + (d + f)) \\ &= (a, b) \oplus (c + e, d + f) \\ &= (a, b) \oplus ((c, d) \oplus (e, f)). \end{aligned}$$

neutralni element Treba pokazati da postoji $(e_1, e_2) \in \mathbb{Z}^2$ takav da za svaki $(a, b) \in \mathbb{Z}^2$ važi

$$(e_1, e_2) \oplus (a, b) = (a, b) \oplus (e_1, e_2) = (a, b).$$

Po definiciji operacije \oplus , poslednje jednakosti su tačne za $e_1 = e_2 = 0$, pa je neutralni element $(e_1, e_2) = (0, 0)$.

inverzni elementi: Treba pokazati da za svaki $(a, b) \in \mathbb{Z}^2$ postoji $(a', b') \in \mathbb{Z}^2$ takav da važi

$$(a, b) \oplus (a', b') = (a', b') \oplus (a, b) = (0, 0).$$

Rešavanjem poslednje jednačine po a' i b' dobijamo $a' = -a$ i $b' = -b$. Odavde zaključujemo da je za (a, b) inverzni element $(-a, -b)$, koji takođe pripada skupu \mathbb{Z}^2 jer iz $a, b \in \mathbb{Z}$ sledi $-a, -b \in \mathbb{Z}$.

komutativnost: Treba pokazati da za svaka dva $(a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}^2$ važi

$$(a, b) \oplus (c, d) = (c, d) \oplus (a, b).$$

Ovo sledi direktno iz komutativnosti sabiranja celih brojeva:

$$(a, b) \oplus (c, d) = (a + c, b + d) = (c + a, d + b) = (c, d) \oplus (a, b).$$

– (\mathbb{Z}^2, \star) je komutativan monoid.

zatvorenost: Za svaka dva $(a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}^2$ imamo da važi

$$(a, b) \star (c, d) = (a \cdot c, b \cdot d) \in \mathbb{Z}^2,$$

jer ako su $a, b, c, d \in \mathbb{Z}$ onda su i $a \cdot c, b \cdot d \in \mathbb{Z}$.

asocijativnost: Sledi direktno iz asocijativnosti množenja celih brojeva, a dokaz je analogan dokazu asocijativnosti operacije \oplus .

neutralni element: Treba pokazati da postoji $(e', e'') \in \mathbb{Z}^2$ takav da za svaki $(a, b) \in \mathbb{Z}^2$ važi

$$(e', e'') \star (a, b) = (a, b) \star (e', e'') = (a, b).$$

Odavde je neutralni element $(e', e'') = (1, 1) \in \mathbb{Z}^2$.

komutativnost: Sledi direktno iz komutativnosti množenja celih brojeva, a dokaz je analogan dokazu komutativnosti operacije \oplus .

– distributivnost operacije \star prema \oplus . Treba pokazati da za svaka tri $(a, b), (c, d), (e, f) \in \mathbb{Z}^2$ važi

$$\text{leva distributivnost: } (a, b) \star ((c, d) \oplus (e, f)) = ((a, b) \star (c, d)) \oplus ((a, b) \star (e, f)),$$

$$\text{desna distributivnost: } ((c, d) \oplus (e, f)) \star (a, b) = ((c, d) \star (a, b)) \oplus ((e, f) \star (a, b)).$$

Leva distributivnost sledi direktno iz leve distributivnosti množenja prema sabiranju celih brojeva:

$$\begin{aligned} (a, b) \star ((c, d) \oplus (e, f)) &= (a, b) \star (c + e, d + f) \\ &= (a \cdot (c + e), b \cdot (d + f)) \\ &= (ac + ae, bd + bf) \\ &= (ac, bd) \oplus (ae, bf) \\ &= ((a, b) \star (c, d)) \oplus ((a, b) \star (e, f)). \end{aligned}$$

Desna distributivnost sledi iz leve i komutativnosti operacije \star .

(b) Da bi $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ bio domen integriteta potrebno je još da dokažemo da nema delitelje nule, tj. da za svaka dva $(a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}^2$ različita od nula elementa $(0, 0)$ (neutralnog elementa u odnosu na operaciju \oplus) važi $(a, b) \star (c, d) \neq (0, 0)$. Ova osobina nije ispunjena, jer, recimo, imamo $(1, 0) \star (0, 1) = (0, 0)$. Dakle, $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ nije domen integriteta jer ima delitelje nule.

(c) Kontrapozicijom Tvrdjenja 1 dobijamo da $(\mathbb{Z}^2, \oplus, \star)$ nije polje jer nije domen integriteta.

□

Zadatak 3 Koje od sledećih algebarskih struktura su prsteni?

1. $(\mathbb{N}, +, \cdot)$	2. $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$	3. $(\mathbb{Z} \setminus \{1\}, +, \cdot)$	4. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$
5. $(\mathbb{C}, +, \cdot)$	6. $(\mathbb{C} \setminus \{0\}, +, \cdot)$	7. $(\mathbb{Z}_4, +, \cdot)$	8. $(\mathbb{Z}_3, +, \cdot)$
9. $(\mathbb{R}[t], +, \cdot)$	10. $(\mathbb{R} \setminus \{0\}, \cdot, +)$	11. $(\mathbb{R}^{\mathbb{R}}, +, \circ)$	

Rešenje:

1. NE: $(\mathbb{N}, +)$ nije grupa; 2. DA; 3. NE: $+$ nije zatvorena, npr. $2 + (-1) = 1$;
 4. DA; 5. DA; 6. NE: $+$ nije zatvorena, npr. $1 + (-1) = 0$; 7. DA;
 8. DA; 9. DA; 10. NE: ne važi distributivnost $+$ prema \cdot ;
 11. NE: ne važi distributivnost, npr. za $f(x) = \sin x$ i $g(x) = h(x) = x$ imamo

$$\begin{aligned}(f \circ (g + h))(x) &= f(g(x) + h(x)) = \sin 2x \quad \text{i} \\ ((f \circ g) + (f \circ h))(x) &= f(g(x)) + f(h(x)) = 2 \sin x.\end{aligned}$$

□

Zadatak 4 Koje od sledećih algebarskih struktura su domeni integriteta?

1. $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$	2. $(\mathbb{Z}, \cdot, +)$	3. $(\mathbb{Q}^+, +, \cdot)$	4. $(\mathbb{Z}_3, +, \cdot)$
5. $(\mathbb{Z}_4, +, \cdot)$	6. $(\mathbb{Z}_4 \setminus \{0\}, +, \cdot)$	7. $(\mathbb{R}[t], +, \cdot)$	8. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$
9. $(\{-1, 0, 1\}, +, \cdot)$	10. $(\mathbb{R}, +, \cdot)$	11. $(\mathbb{Q} \setminus \{0\}, +, \cdot)$	12. $(\{-1, 1\}, +, \cdot)$
13. $(\mathcal{M}_{2 \times 2}, +, \cdot)$,			

ako je $\mathcal{M}_{2 \times 2}$ skup svih kvadratnih matrica nad \mathbb{R} reda 2.

Rešenje:

1. DA; 2. NE: (\mathbb{Z}, \cdot) nije grupa; 3. NE: $(\mathbb{Q}^+, +)$ nije grupa; 4. DA;
 5. NE: ima delitelje nule ($2 \cdot 2 = 0$); 6. NE: $(\mathbb{Z}_4 \setminus \{0\}, +)$ nije grupoid;
 7. DA; 8. DA; 9. NE: $(\{-1, 0, 1\}, +)$ nije grupoid; 10. DA;
 11. NE: $(\mathbb{Q} \setminus \{0\}, +)$ nije grupoid; 12. NE: $(\{-1, 1\}, +)$ nije grupoid;
 13. NE: ne važi komutativnost.

□

Zadatak 5 Koje od sledećih algebarskih struktura su komutativni prsteni?

1. $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$	2. $(\mathbb{Z}_4, +, \cdot)$	3. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$	4. $(\mathbb{Z}_3, +, \cdot)$
5. $(\mathbb{N}, +, \cdot)$	6. $(\mathbb{R}[t], +, \cdot)$	7. $(\mathbb{R}^+, +, \cdot)$	

Rešenje:

1. DA; 2. DA; 3. DA; 4. DA; 5. NE: (\mathbb{N}, \cdot) nije grupa;
 6. DA; 7. NE: $(\mathbb{R}^+, +)$ nije grupa.

□

Zadatak 6 Koje od sledećih algebarskih struktura su polja?

1. $(\mathbb{Z}_4, +, \cdot)$	2. $(\mathbb{Z}_4 \setminus \{0\}, +, \cdot)$	3. $(\mathbb{Z}_3, +, \cdot)$	4. $(\mathbb{R}[t], +, \cdot)$
5. $(V, +, \cdot)$	6. $(\{\rho e^{i\theta} \mid \rho \in [0, \infty), \theta \in \mathbb{R}\}, +, \cdot)$	7. $(\mathbb{R}, +, \cdot)$	8. $(\mathbb{C}, +, \cdot)$
9. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$	10. $(\{e^{i\theta} \mid \theta \in \mathbb{R}\}, +, \cdot)$		

gde je V skup svih slobodnih vektora.

Rešenje:

1. NE: nije domen integriteta; 2. NE: nije ni prsten; 3. DA;
 4. NE: nema inverzne elemente; 5. NE: operacija \cdot nije binarna operacija skupa V ;
 6. DA: ovo je polje kompleksnih bojeva; 7. DA; 8. DA; 9. DA;
 10. NE: recimo, za $\theta = 0$ imamo $e^{i \cdot 0} + e^{i \cdot 0} = 2$, a 2 ne pripada datom skupu.

□

Zadatak 7 Koje od sledećih algebarskih struktura su prsteni, a nisu polja?

1. $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$	2. $(\mathbb{Z}_4, +, \cdot)$	3. $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$	4. $(\mathbb{Z}_3, +, \cdot)$
5. $(\mathbb{N}, +, \cdot)$	6. $(\mathbb{C}, +, \cdot)$	7. $(\mathbb{R}[t], +, \cdot)$	8. $((0, \infty), +, \cdot)$

Rešenje:

1. DA: domen integriteta i nije polje; 2. DA: prsten i nije domen integriteta (a ni polje);
 3. NE: polje; 4. NE: polje; 5. NE: nije prsten; 6. NE: polje;
 7. DA: domen integriteta i nije polje; 8. NE: nije prsten.

□

Zadatak 8 U skupu \mathbb{R}^2 definisane su operacije \oplus i \otimes sa $\forall (a, b), (c, d) \in \mathbb{R}^2$

$$(a, b) \oplus (c, d) = (a + c, b + d) \quad \text{i} \quad (a, b) \otimes (c, d) = (ac - bd, bc + ad).$$

Dokazati da je $(\mathbb{R}^2, \oplus, \otimes)$ polje i da je ono izomorfno polju kompleksnih brojeva $(\mathbb{C}, +, \cdot)$.

Zadatak 9 Neka je $\mathbf{A} = (A, +)$ proizvoljna Abelova (tj. komutativna) grupa, neka je

$$\mathcal{F} = \{f : A \rightarrow A \mid f \text{ je homomorfizam}\},$$

i neka je \oplus binarna operacija skupa \mathcal{F} definisana sa

$$(f \oplus g)(x) = f(x) + g(x), x \in A,$$

za sve $f, g \in \mathcal{F}$. Dokazati da je $\mathbf{F} = (\mathcal{F}, \oplus, \circ)$ prsten sa jedinicom.

Rešenje: Proveravamo redom aksiome.

(a) (\mathcal{F}, \oplus) je Abelova grupa.

zatvorenost: neka je $f, g \in \mathcal{F}$; očigledno je $f \oplus g : A \rightarrow A$, a pošto za sve $x, y \in A$ važi

$$\begin{aligned} (f \oplus g)(x + y) &= f(x + y) + g(x + y) \\ &= (f(x) + f(y)) + (g(x) + g(y)) \\ &= (f(x) + g(x)) + (f(y) + g(y)) \\ &= (f \oplus g)(x) + (f \oplus g)(y), \end{aligned}$$

sledi da je $f \oplus g$ i homomorfizam grupe A , tj. $f \oplus g \in \mathcal{F}$.

asocijativnost: sledi iz asocijativnosti operacije $+$; naime, za proizvoljne $f, g, h \in \mathcal{F}$ važi da je za svako $x \in A$

$$\begin{aligned}(f \oplus (g \oplus h))(x) &= f(x) + (g \oplus h)(x) \\ &= f(x) + (g(x) + h(x)) \\ &= (f(x) + g(x)) + h(x) \\ &= (f \oplus g)(x) + h(x) \\ &= ((f \oplus g) \oplus h)(x),\end{aligned}$$

odakle sledi $(f \oplus (g \oplus h)) = ((f \oplus g) \oplus h)$.

neutralni element: je funkcija $\mathbb{O}(x) = 0$, $x \in A$, gde je sa 0 označen neutralni element operacije $+$. Važi $\mathbb{O} \in \mathcal{F}$ jer $\mathbb{O} : A \rightarrow A$ i \mathbb{O} je homomorfizam jer je za sve $x, y \in A$

$$\mathbb{O}(x + y) = 0 = 0 + 0 = \mathbb{O}(x) + \mathbb{O}(y).$$

inverzni elementi: označimo sa $-x$ inverzni element elementa $x \in A$ u grupi A . Za $f \in \mathcal{F}$ je inverzni element funkcija $f' \in \mathcal{F}$ definisana sa $f'(x) = -f(x)$, $x \in A$. Naime, imamo da je

$$(f' \oplus f)(x) = -f(x) \oplus f(x) = 0 = \mathbb{O}(x) = (f \oplus f')(x).$$

Takođe, f' je homomorfizam jer za sve $x, y \in A$ važi

$$f'(x + y) = -(f(x + y)) = -(f(x) + f(y)) = -f(x) + (-f(y)) = f'(x) + f'(y).$$

komutativnost: sledi iz komutativnosti operacije $+$. Naime, za proizvoljne $f, g \in \mathcal{F}$ važi da je za svako $x \in A$

$$(f \oplus g)(x) = f(x) + g(x) = g(x) + f(x) = (g \oplus f)(x),$$

odakle sledi $(f \oplus g) = (g \oplus f)$.

(b) (\mathcal{F}, \circ) je monoid (polugrupa sa neutralnim elementom).

zatvorenost: neka je $f, g \in \mathcal{F}$; očigledno je $f \circ g : A \rightarrow A$, a pošto za sve $x, y \in A$ važi

$$\begin{aligned}(f \circ g)(x + y) &= f(g(x + y)) \\ &= f(g(x) + g(y)) \\ &= f(g(x)) + f(g(y)) \\ &= (f \circ g)(x) + (f \circ g)(y),\end{aligned}$$

sledi da je $f \circ g$ i homomorfizam grupe A , te sledi $f \circ g \in \mathcal{F}$.

asocijativnost: kompozicija funkcija je uvek asocijativna operacija.

neutralni element: je identička funkcija $i_A \in \mathcal{F}$ skupa A koja jeste homomorfizam jer za sve $x, y \in A$ važi

$$i_A(x + y) = x + y = i_A(x) + i_A(y).$$

(c) distributivnost: \circ prema \oplus .

(l) Za sve $f, g, h \in \mathcal{F}$ i svako $x \in A$ važi

$$\begin{aligned}(f \circ (g \oplus h))(x) &= f((g \oplus h)(x)) \\ &= f(g(x) + h(x)) \\ &= f(g(x)) + f(h(x)) \\ &= (f \circ g)(x) + (f \circ h)(x) \\ &= ((f \circ g) \oplus (f \circ h))(x),\end{aligned}$$

odakle sledi $(f \circ (g \oplus h))x = ((f \circ g) \oplus (f \circ h))x$.

(d) Za sve $f, g, h \in \mathcal{F}$ i svako $x \in A$ važi

$$\begin{aligned}((g \oplus h) \circ f)(x) &= (g \oplus h)(f(x)) \\ &= g(f(x)) + h(f(x)) \\ &= (g \circ f)(x) + (h \circ f)(x) \\ &= ((g \circ f) \oplus (h \circ f))(x),\end{aligned}$$

odakle sledi $(g \oplus h) \circ f = (g \circ f) \oplus (h \circ f)$.

□